

Waarheid beleven

ontgoocheld zijn in de resultaten van de
of dat het feit alleen al dat met vernieuwde
lagen die alle christenen tot de eenheid moet
ontgoochelingen. Nu we het ei
naderen zijn de christenen er zich
orden dat hun onderlinge verdeeldh
van Christus in het cenakel: 'Vader
zoals gij, Vader, het zijt in Mij en Ik
dat Gij Mij zonden hebt.'
confessies
oral kunnen
door de zending
weest, zowel van
verschillen
heb gezegd, als van
keren imm
gemeenschappen.
n zich wenden met
dschap van
E, waarbij zij de id
an broedersch
noesten wel vrag
stellen over hu
zij willen wete
van die kerke
gezien Hij ma
En in
schapp
recht heeft, de ont
spreken uit zijn naam
verhonden aan de missie-activ

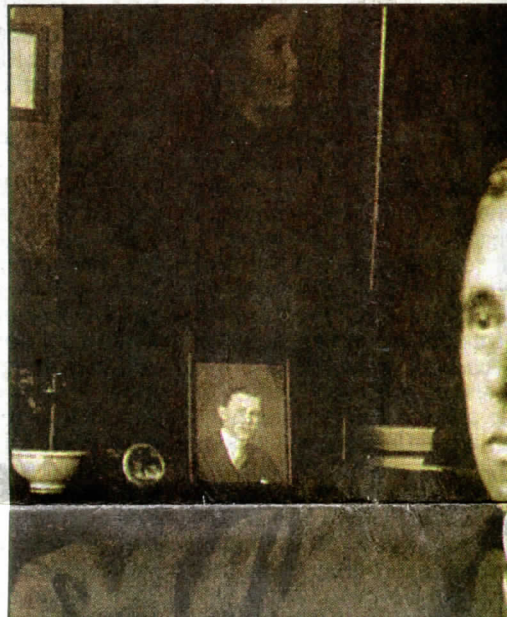
De Groninger historicus Johan Huizinga (1872-1945) stond niet te springen bij het idee om afbeeldingen op te nemen in zijn lijvige studie 'Herfsttij der middeleeuwen'. Volgende week verschijnt het standaardwerk over de laat-middeleeuwse cultuurgeschiedenis in een nieuwe editie, waarin voor het eerst alle kunstwerken zijn afgebeeld waarnaar Huizinga verwijst. Meer dan 300 illustraties sieren nu het lijvige boekwerk dat eveneens werd voorzien van een gemoderniseerde spelling. Anton van der Lem, die op het werk van Huizinga promoveerde en diens biografie schreef, bezorgde zowel de tekst als de illustraties. Zal Huizinga zich volgende week, wanneer deze nieuwe editie wordt gepresenteerd, niet omdraaien in zijn graf?

waardoor zijn naam in binnen- en buitenland voorgoed was gevestigd.

Het was in eerste instantie de bedoeling van Huizinga geweest om een studie over de Nederlandse beschaving te schrijven, maar uiteindelijk koos hij voor de cultuurgeschiedenis. Huizinga wilde de kunst van Jan van Eyck en zijn tijdgenoten beschouwen tegen de achtergrond van hun tijd. Een eerste prikkel tot bestudering van deze periode ging uit van de imposante tentoonstelling van Vlaamse Primitieven, die in 1902 in Brugge werd gehouden. In zijn bestudering van de laat-middeleeuwse cultuur beperkte hij zich tot het hogere sociale milieu, dat van de opdrachtgevers van de kunstwerken en de adellijke kringen rondom het Bourgondische hof in Dijon en Brussel.

Het *Herfsttij der middeleeuwen* is een revolutionair werk, omdat de schrijver geen historische figuren op de voorgrond plaatste, maar de geest van een tijdperk wilde benaderen. Het werk heeft door de jaren heen voor veel positieve reacties gezorgd. Typerend was de mening van Menno ter Braak, die in zijn essaybundel

sche hof in Dijon en Brussel.

Het *Herfsttij der middeleeuwen* is een revolutionair werk, omdat de schrijver geen historische figuren op de voorgrond plaatste, maar de geest van een tijdperk wilde benaderen. Het werk heeft door de jaren heen voor veel positieve reacties gezorgd. Typerend was de mening van Menno ter Braak, die in zijn essaybundel *Man tegen man* uit 1930 Huizinga een '(...) zeer voorzichtig man, die in de eerste plaats op de volkomen veiligheid van zijn meningen gesteld is' noemde. De opmerking houdt verband met Huizinga's boek *Cultuurhistorische verkenningen*, waarvoor Ter Braak weinig woorden van lof over had. Het is bekend dat Ter Braak altijd voorop stelde dat een schrijver vooral moet laten zien dat hij een 'vent' is, iemand die het 'wetenschappelijk belang' op de tweede plaats stelt en zijn eigen persoonlijke inzet naar voren durft te brengen. Maar hoe negatief hij zich ook mocht uitlaten over het latere werk van Huizinga, over het *Herfsttij* schreef hij: „Het *Herfsttij der Middeleeuwen* dankt zijn grootheid van conceptie, waarin de gewone twijfelzucht van Huizinga bijna geheel overwonnen is, aan de beeldende durf, aan de tendentie tot 'romanceren' waaraan de hoogleraar later nooit meer toe is gekomen.”

Vaardigheid

Hoe het mogelijk is dat een historisch werk uit 1919 ook nu nog steeds wordt gelezen, heeft vooral te maken met de vaardigheid van Huizinga om zijn onderwerp te verbeelden. Huizinga wilde allereerst de geschiedenis bestuderen omwille van de geschiedenis zelf; in zijn ogen moesten er geen 'praktische lessen' worden getrokken uit het verleden voor 'het heden', waardoor *Herfsttij der middeleeuwen* een tijdloos karakter heeft. Maar wat vooral belangrijk is in het werk van Huizinga, is zijn vermogen om beelden op te roepen. Hij was op een onnavolgbare manier in staat om voor het geestesoog van zijn lezers het verleden naar voren te halen. Met zijn introductie van het begrip 'historische sensatie' voegde hij iets bijzonders toe aan ons denken over de geschiedenis. Door aandachtig te kijken naar oude schilderijen werd hij als het ware in het verleden getrokken. Het idee van de historische sensatie verwoordde hij voor het eerst in 1920, in een artikel in *De Gids* over het Historisch Museum. Een zeventiende-eeuwse gravure bracht hem 'in een onmiddellijk contact met het verleden, een sensatie even diep als het zuiverste kunstgenot, een (lach niet) bijna extatische gewaarwording van niet meer mij zelf te wezen, van over te vloeien

in de wereld buiten mij, in aanraking met wezen der dingen, het beleven der Waar door historie.'

De bezorger van de nieuwe editie Anton der Lem benadrukt dat het evenwel niet de doeling van Huizinga was om met zijn boek historische sensatie bij zijn lezers af te dwingen. „Een historicus is per slot van reker geen natuurkundige die een elektricemagneet bedient, zodat de vonken overspringen. Huizinga zelf was voor de historische sensatie ontvankelijk. Als dat niet zo was geweest, hij zijn *Herfsttij der middeleeuwen* nooit kon schrijven.”

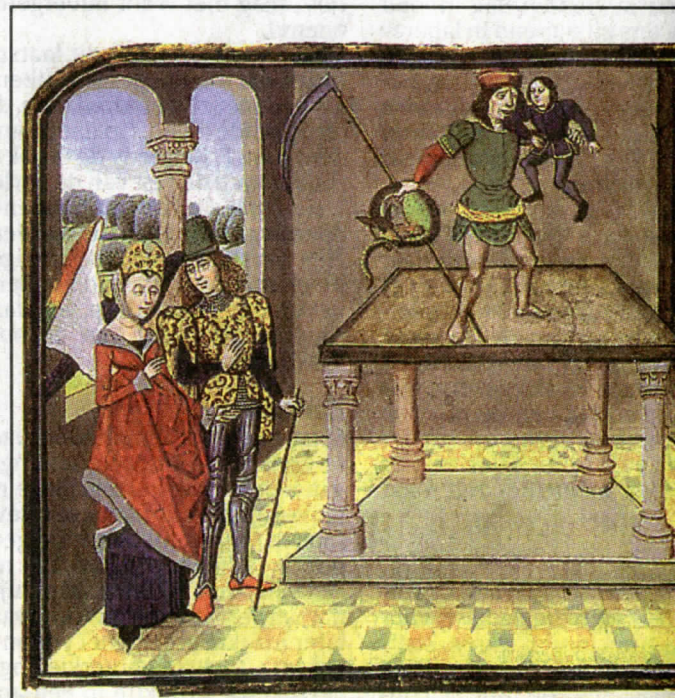
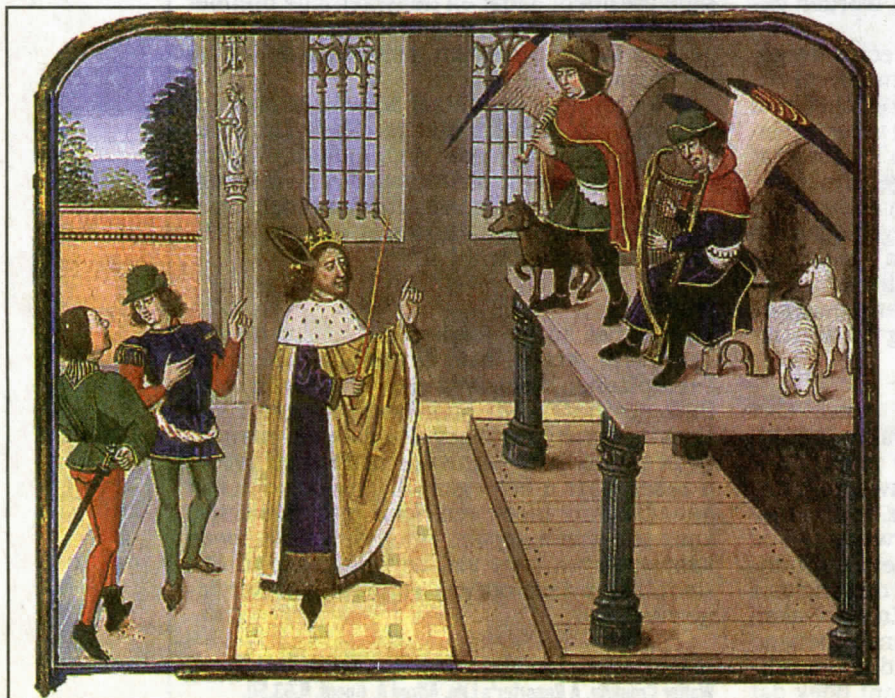
Bekommerd

Niettemin is het opmerkelijk dat Huizinga nauwelijks heeft bekommerd om de afbeeldingen in zijn *Herfsttij*. De eerste en tweede druk zijn niet geïllustreerd. Het initiatief om werk te verlevendigen met afbeeldingen was voor het eerst genomen door de Duitse uitgever Arno Duch, die in 1924 een Duitse vertaling bracht. Huizinga voelde eerst niet veel voor initiatief, maar ging uiteindelijk akkoord

Herfsttij der middeleeuwen is een boek dat interessant is uit zowel historisch als letterkundig oogpunt. De achtergrond van Huizinga maakt duidelijk dat hij beide takken in zich wist te verenigen. Johan Huizinga, geboren op 7 december 1872 in Groningen, raakte al op jonge leeftijd gegrepen door de taalkunde, en besloot zich na het gymnasium dan ook in die richting verder te ontwikkelen. Hij studeerde Nederlandse letteren in zijn geboorteplaats en promoveerde in 1897 op de rol van de vidusaka, de koninklijke nar in het Oud-Indisch toneel.

Door **Jacob Moerman**

Vooral dankzij de invloed van hoogleraar P.J. Blok begon Huizinga in september van dat jaar lessen geschiedenis te geven aan de HBS in Haarlem, waar hij zich inwerkte in de vaderlandse en algemene geschiedenis. In 1915 aanvaardde hij zijn benoeming tot hoogleraar algemene geschiedenis in Leiden. Daar voltooide hij in 1919 het grote boek waaraan hij al vele jaren werkte: *Herfsttij der middeleeuwen*. Vijf jaar later verscheen het in het Duits en het Engels,

n Huizinga nu in kleurrijke editie

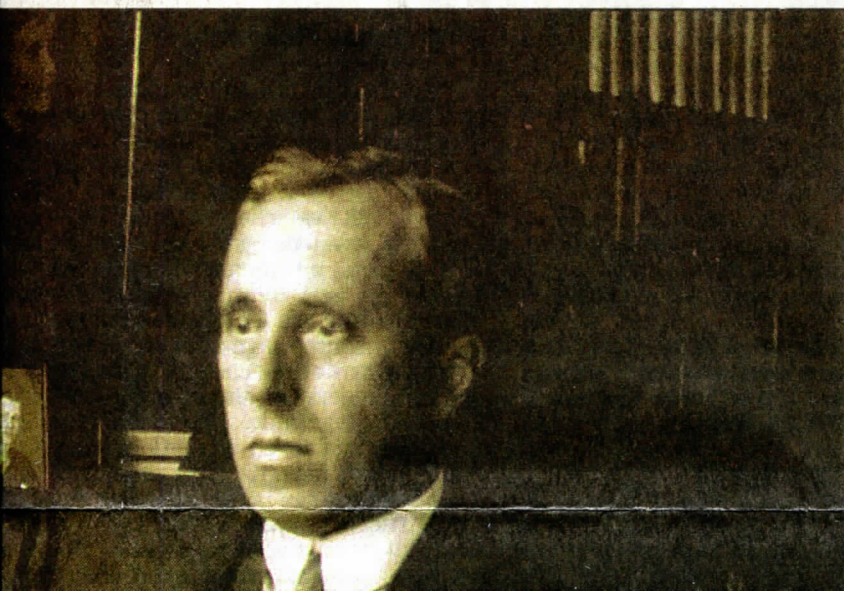
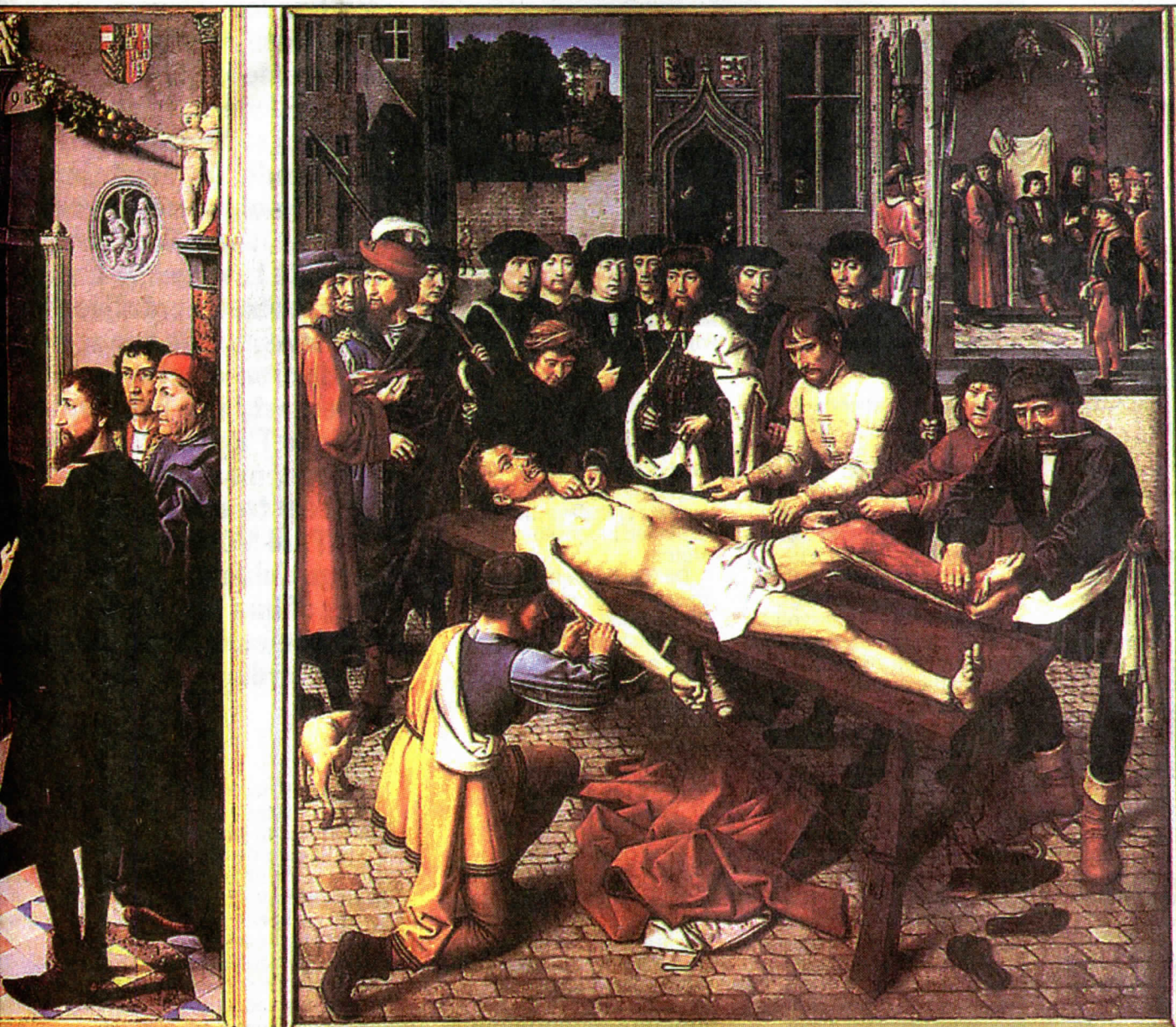
leeven door historie

AE 17

Drents
Groningse
Dagbladen

Donderdag
23 oktober
1997

Herfsttij

zers, en misschien ging hij ervan uit dat die de afbeeldingen wel kenden."

Monnikenwerk

De afgelopen drie jaar heeft Van der Lem gebruikt om de nieuwe uitgave samen te stellen. Van der Lem: „Eigenlijk was het monnikenwerk. Via het notenapparaat van Huizinga en informatie uit handboeken heb ik moeten ontdekken op welke illustraties hij steeds doelde. En daarna ben ik in bibliotheken gaan zoeken naar uitgaves van handschriften uit de veertiende en vijftiende eeuw. Ook heb ik veel brieven verstuurd naar buitenlandse bibliotheken. Vaak was het een verrassing welke illustraties in mijn brievenbus rolden."

Wie nu deze nieuwe editie leest, wordt getroffen door de combinatie van de afbeeldingen en de tekst. Huizinga laat je als lezer in de huid kruipen van iemand uit de Middeleeuwen, waardoor de kunstwerken een toegevoegde dimensie krijgen. Voor de mensen uit de vijftiende eeuw ging de gewichtigheid van het onder-

◀ Twee schilderijen van Gerard David, waarop te zien is welk lot de rechter Cambyses te wachten stond. Hij had zich schuldig gemaakt aan oneerlijke rechtspraak. De schilderijen werden vaak in raadhuzen getoond vanwege het afschrikwekkend effect.

◀◀ Omslag

mij, in aanraking met het
net beleven der Waarheid

de nieuwe editie Anton van
dat het evenwel niet de be-
a was om met zijn boek de
bij zijn lezers af te dwins-
is per slot van rekening
die een elektricemachi-
vonken overspringen. Hui-
le historische sensatie zeer
niet zo was geweest, had
middeleeuwen nooit kun-

merklijk dat Huizinga zich
kommerd om de afbeeldin-
De eerste en tweede druk
erd. Het initiatief om het
en met afbeeldingen werd
nen door de Duitse uitgever
24 een Duitse vertaling uit-
elde eerst niet veel voor het
g uiteindelijk akkoord en

vroeg de Utrechtse historicus Vogelsang om
advies. Uiteindelijk werd besloten om slechts
veertien afbeeldingen op te nemen die ook in
de derde druk van de Nederlandse editie staan.
Toen in 1935 een vierde Nederlandse druk
moest verschijnen, belastte de Leidse kunsthistoricus R.W. Luynboll zich met de herziening.
Hij schrapte twee afbeeldingen van de lijst en
voegde weer acht toe, zonder nadere verant-
woording. De jubileum-editie uit 1969 is rui-
mer geïllustreerd, maar van een enigszins sys-
tematisch aanbieden en verzamelen van de
door Huizinga genoemde kunstwerken was
geen sprake. Pas met deze nieuwe editie is te-
gemoet gekomen aan de wens van de lezers om
zoveel mogelijk te laten zien van de kunstwer-
ken die in *Herfsttij der middeleeuwen* worden
genoemd. Had Huizinga zélf deze nieuwe uit-
gave toegejuicht? Van der Lem: „Ik denk in de
eerste plaats dat je ontzag moet hebben voor de
tekst en dat je alle wijzigingen en aanvullingen
moet verantwoorden. Daarnaast heb ik geen
verklaring voor het feit waarom die afbeeldin-
gen niet eerder in *Herfsttij* werden opgeno-
men. Huizinga schreef voor de ontwikkelde le-

in mijn brievenbus rolden.”

Wie nu deze nieuwe editie leest, wordt ge-
troffen door de combinatie van de afbeeldingen
en de tekst. Huizinga laat je als lezer in de huid
kruipen van iemand uit de Middeleeuwen,
waardoor de kunstwerken een toegevoegde di-
mensie krijgen. Voor de mensen uit de vijftien-
de eeuw ging de gewichtigheid van het onder-
werp van de kunstwerken voor de waardering
van de schoonheid. Altaarstukken dienden tot
plechtig vertoon bij hoge feesten en hadden als
doel om de herinnering te bewaren aan vrome
stichters. En neem bijvoorbeeld de twee schil-
derijen van Gerard David die soms door Neder-
landse stadsmagistraten werden besteld voor
de versiering van het raadhuis, met als doel om
de rechters een plechtig vermaan tot hun plicht
voor ogen te houden. Als je de afbeeldingen
over het lot van rechter Cambyses bekijkt, krijg
je welhaast medelijden met de rechters van
weleer; zij kregen per slot van rekening op een
niet mis te verstane manier te zien dat ze hun
beroep zo goed mogelijk dienden uit te oefene-
nen. Op de ene afbeelding zien we hoe de rech-
ter wordt opgepakt, de andere toont de manier
waarop hij levend wordt gevild. Op de achter-
grond rechts neemt zijn zoon al de plaats in op
de rechtersstoel.

Graf

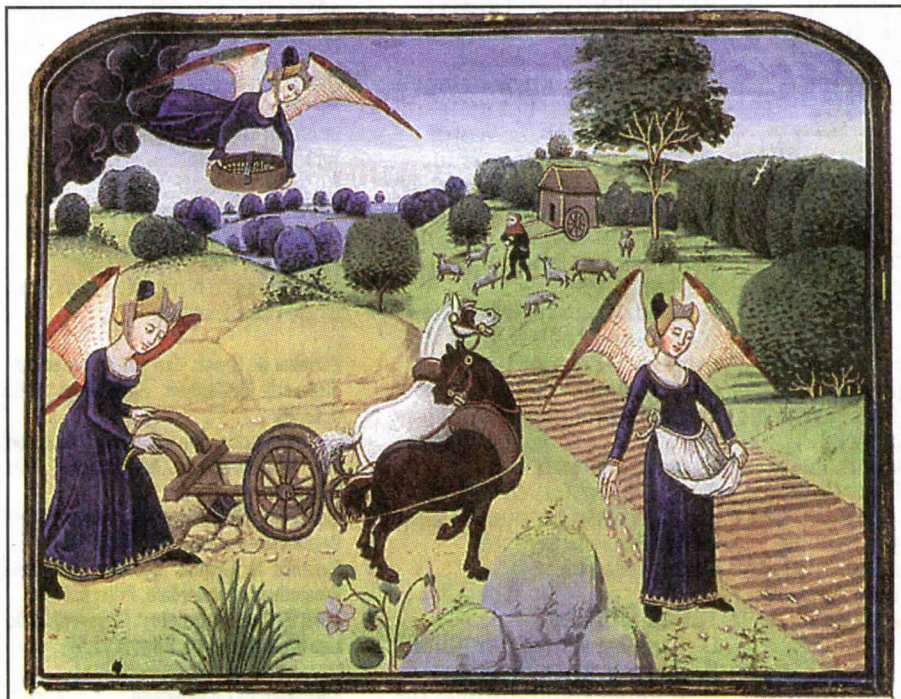
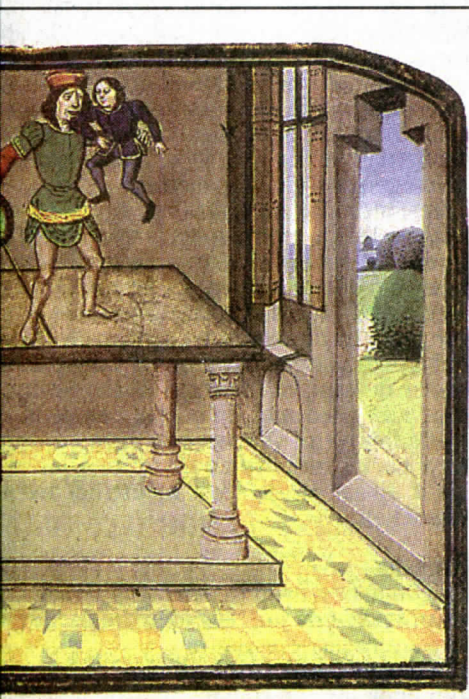
Met het verschijnen van deze nieuwe editie
draait Huizinga zich volgens Van der Lem zeker
niet om in zijn graf. „Hij heeft het gebruik van
illustraties nooit toegejuicht, maar aan de an-
dere kant maakte hij ook geen bezwaren. Toen
ik de laatste doos uit het Huizinga-archief on-
derzocht, ontdekte ik twee briefkaarten uit
1909 van een firma uit Berlijn. Daaruit bleek dat
Huizinga meer dan 75 dia's had besteld van
schilderijen en miniaturen die hij tijdens een
college wilde vertonen. Op dat moment was hij
al aan zijn *Herfsttij* begonnen. En waarom hij
die afbeeldingen later niet heeft gebruikt? Ik
denk dat je goed moet begrijpen dat de tijden
zijn veranderd. Het is nu veel gemakkelijker en
goedkoper om een boek fraai te illustreren. En
ik zie de afbeeldingen in de nieuwe editie voor-
al als een zinvolle ondersteuning van zijn tekst.
Het boek vormt nu een mooi geheel.”

Johan Huizinga: 'Herfsttij der middeleeuwen'. Uitgeverij Contact, Amsterdam. Prijs: 69,90 gulden. De biografie over Huizinga van Anton van der Lem verscheen in 1993 bij uitgeverij Wereldbibliotheek, onder de titel 'Johan Huizinga. Leven en werk in beelden en documenten'. De dissertatie van Anton van der Lem over Huizinga verscheen dit voorjaar onder de titel 'Het Eeuwige verbeeld in een afgehaald bed. Huizinga en de Nederlandse beschaving', eveneens bij uitgeverij Wereldbibliotheek.

huizen ge-
toond van-
wege het af-
schrikwek-
kend effect.

◀◀ Omslag
van de nieuwe
editie van
'Herfsttij der
midde-
leeuwen': de
val van
Lucifer in het
getijdenboek
'Très riches
heures du Duc
de Berry' laat
zien dat
hoogmoed
voor de val
komt.

◀ Johan Hui-
zinga.

◀ Drie minia-
turen van
Jean Miélot.

het Bourgondi-
 ven is een revo-
 ver geen histori-
 plaatste, maar de
 benaderen. Het
 voor veel positie-
 was de mening
 zijn essaybundel
 nga een (...) zeer
 ste plaats op de
 meningen gesteld
 dt verband met
 ische verkennin-
 ig woorden van
 Ter Braak altijd
 ver vooral moet
 iemand die het
 le tweede plaats
 inzet naar voren
 atief hij zich ook
 verk van Huizing-
 ij: „Het Herfsttij
 n grootheid van
 twijfelzucht van
 nnen is, aan de
 tie tot 'romance-
 er nooit meer toe

torisch werk uit
 t gelezen, heeft
 ligheid van Hui-
 verbeelden. Hui-
 dedenis bestude-
 enis zelf; in zijn
 che lessen' wor-
 en voor 'het he-
 iddeleeuwen een
 wat vooral be-
 zinga, is zijn ver-
 n. Hij was op een
 m voor het gees-
 eden naar voren
 van het begrip
 ij iets bijzonders
 schiedenis. Door
 ude schilderijen
 eden getrokken.
 asatie verwoord-
 een artikel in De
 eum. Een zeven-
 hem 'in een on-
 eden, een sensa-
 kunstgenot, een
 aarwording van
 n over te vloeien

in de wereld buiten mij, in aanraking met het
 wezen der dingen, het beleven der Waarheid
 door historie.'

De bezorger van de nieuwe editie Anton van
 der Lem benadrukt dat het evenwel niet de be-
 doeling van Huizinga was om met zijn boek de
 historische sensatie bij zijn lezers af te dwin-
 gen. „Een historicus is per slot van rekening
 geen natuurkundige die een elektriciteermachi-
 ne bedient, zodat de vonken overspringen. Hui-
 zinga zélf was voor de historische sensatie zeer
 ontvankelijk. Als dat niet zo was geweest, had
 hij zijn *Herfsttij der middeleeuwen* nooit kun-
 nen schrijven.”

Bekommerd

Niettemin is het opmerkelijk dat Huizinga zich
 nauwelijks heeft bekommerd om de afbeeldin-
 gen in zijn *Herfsttij*. De eerste en tweede druk
 zijn niet geïllustreerd. Het initiatief om het
 werk te verlevendigen met afbeeldingen werd
 voor het eerst genomen door de Duitse uitgever
 Arno Duch, die in 1924 een Duitse vertaling uit-
 bracht. Huizinga voelde eerst niet veel voor het
 initiatief, maar ging uiteindelijk akkoord en

vroeg de Utrechtse historicus Vogelsang om
 advies. Uiteindelijk werd besloten om slechts
 veertien afbeeldingen op te nemen die ook in
 de derde druk van de Nederlandse editie staan.
 Toen in 1935 een vierde Nederlandse druk
 moest verschijnen, belaste de Leidse kunsthistoricus R.W. Luynboll zich met de herziening.
 Hij schraptte twee afbeeldingen van de lijst en
 voegde weer acht toe, zonder nadere verant-
 woording. De jubileum-editie uit 1969 is rui-
 mer geïllustreerd, maar van een enigszins syste-
 matisch aanbieden en verzamelen van de
 door Huizinga genoemde kunstwerken was
 geen sprake. Pas met deze nieuwe editie is te-
 gemoet gekomen aan de wens van de lezers om
 zoveel mogelijk te laten zien van de kunstwer-
 ken die in *Herfsttij der middeleeuwen* worden
 genoemd. Had Huizinga zélf deze nieuwe uit-
 gave toegejuicht? Van der Lem: „Ik denk in de
 eerste plaats dat je ontzag moet hebben voor de
 tekst en dat je alle wijzigingen en aanvullingen
 moet verantwoorden. Daarnaast heb ik geen
 verklaring voor het feit waarom die afbeeldin-
 gen niet eerder in *Herfsttij* werden opgeno-
 men. Huizinga schreef voor de ontwikkelde le-

